

Секція:
**РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ
ТА СУЧАСНИЙ ДОСВІД**

Ірина ФЕДОРІВ

*Кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
feiol@tnpu.edu.ua*

Олексій ФІК

*Здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
olexiyfik@gmail.com*

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНОЇ ПАРАДИГМИ У
СВІДОМОСТІ ГРОМАДЯН В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Цілком закономірно, що війна впливає не лише на політичні та економічні процеси у державі, а й істотно змінює внутрішній світ людини. Особливо виразно це простежується в умовах сучасної російсько-української війни. У такі періоди суспільна свідомість актуалізує осмислення фундаментальних питань буття: про сенс життя, смерть, добро і зло, справедливість і моральний вибір. Якщо у мирний час віра для значної частини населення нерідко мала характер усталеної традиції чи елементу повсякденності, то в умовах війни вона часто набуває нового змісту, перетворюючись на важливий ресурс психологічної стійкості, духовної підтримки та стає джерелом надії. Як зазначає відомий дослідник із соціології релігії Хосе Казанова, «кризи повертають релігію у публічний простір і роблять її знову значущою для суспільства» [4]. Тож в умовах екзистенційної загрози особливої актуальності набуває дослідження трансформації філософсько-релігійної парадигми у свідомості громадян як важливого аспекту суспільної та духовної стійкості.

З початку повномасштабної війни росії проти України багато громадян почали частіше звертатися до віри. Часто можна почути висловлювання: «Ми вижили тільки завдяки Богу», або «молитва допомагає триматися». Подібні наративи засвідчують, що релігія перестає бути чимось формальним і стає важливою частиною щоденного життя. За даними соціологічних досліджень,

проведеними Центром Разумкова, рівень довіри до церкви в Україні за період 2014–2025 рр. загалом зростав, а також посилювалося відчуття духовної єдності суспільства [2]. Зокрема, дослідження 2014 р. зафіксувало зростання частки віруючих порівняно з «довоєнним» 2013 р. – із 67 % до 76 %, що є типовою реакцією суспільства, яке перебуває у стресовому стані. Саме цей показник і нині залишається найвищим за весь період спостережень. У подальші роки він поступово знижувався й наприкінці 2021 р. становив 68 % опитаних. Із початком повномасштабної російської агресії рівень знову зріс до 74 %, однак у 2023–2025 рр. спостерігалось його незначне зниження: до 70,5 % у 2023 р., 68 % у 2024 р. та 70 % у 2025 р. [2, с. 9]. Причини таких коливань – вважаємо закономірними, і про це ще буде йти мова у даній публікації.

Змінюється і саме розуміння віри. Якщо раніше пріоритетного значення набували зовнішні форми релігійності та обрядова практика, то в умовах війни дедалі вагомішим стає внутрішній духовний стан людини, її особистісне переживання віри та пошук моральної опори. Відомий український філософ Мирослав Попович писав, що «у критичні моменти історії віра очищується від зовнішнього і стає глибоко особистим переживанням» [1]. Особливо виразно це простежується серед військовослужбовців і цивільного населення, які пережили обстріли, бойові дії чи окупацію.

Важливим є і те, що війна загострює питання справедливості. Багато людей починають по-іншому дивитися на зло і добро. У частини суспільства поглиблюється відчуття відповідальності. В умовах російської агресії релігійна свідомість українців часто поєднується з чіткою моральною позицією: захист власної землі – це обов'язок, пов'язаний із категоріями справедливості і громадянської відповідальності. У цьому сенсі віра не відокремлюється від реальності, а навпаки – допомагає її осмислити. Як зазначають дослідники, у кризових ситуаціях релігія часто виконує функцію морального орієнтира [6].

Водночас війна не лише здатна зміцнювати віру в Бога, а й може спричиняти кризу світоглядних переконань і зневіру. Частина людей, переживши втрати, маючи травматичний досвід або глибокі особистісні потрясіння, починає сумніватися у попередніх духовних усталених уявленнях.

У таких обставинах постають інші, не менш складні екзистенційні питання: «Чому це сталося?», «Де був Бог у цей момент?», «Чому не було захищено нашу домівку?». У суспільному дискурсі можна почути й висловлювання на кшталт: «Я молився, але це не врятувало». Подібні реакції свідчать про глибоку духовну кризу, переосмислення віри та спроби знайти відповіді на питання, пов'язані із стражданнями. Такі переживання неодноразово описувалися у психологічних дослідженнях, де фахівці зазначали, що екстремальні події можуть як посилювати віру, так і руйнувати її [3].

Особливо гостро такі події проявляються серед осіб, які втратили близьких або пережили окупацію. У подібних випадках віра втрачає характер усталеної стабільності й набуває складного, суперечливого характеру. Людина може одночасно зберігати релігійні переконання та переживати глибокі сумніви. Це також є важливою складовою трансформації релігійної свідомості в умовах війни.

Порівняння сучасної війни в Україні з подіями Першої та Другої світових воєн дає змогу простежити як спільні, так і відмінні риси зміни релігійної свідомості. У попередні історичні періоди також спостерігалось зростання релігійності, зокрема серед військових. Так, дослідники зазначають, що під час Першої світової війни багато солдатів носили із собою Біблію та молилися перед боєм [8]. Водночас у той період релігія значною мірою зберігала тісний зв'язок із традиційними обрядами, інституційним авторитетом церкви та усталеними суспільними нормами.

Сьогодні ситуація є дещо іншою. Віра набуває більш індивідуалізованого характеру та суттєво залежить від особистого досвіду, життєвих обставин і внутрішніх переконань людини. Крім того, сучасна війна відбувається в умовах інформаційного суспільства, де доступ до різних інтерпретацій подій, думок і джерел є значно ширшим. Це створює можливості для критичного осмислення реальності та формування власних висновків. У результаті віра набуває більш усвідомленого характеру. Як свідчать дані Pew Research Center, сучасна людина дедалі частіше формує індивідуалізоване релігійне бачення [7].

Для порівняння можна звернутися й до досвіду війни у В'єтнамі (1959–1975 рр.). Значна частина американських військовослужбовців після повернення з фронту стверджували, що втратили віру та відчувають глибоке розчарування. Дослідження свідчать, що бойовий досвід здатний суттєво трансформувати світогляд людини та спричиняти глибокі внутрішні кризи [5]. В українському суспільстві подібні процеси також простежуються, однак вони поєднуються з посиленням відчуттям справедливості та легітимності захисту власної держави.

Сучасна війна трансформує й форми прояву релігійності. Поширюються онлайн-молитви, цифрові богослужіння та практики духовної підтримки через соціальні мережі. Це дає змогу людям долучатися до спільної молитви та релігійних обрядів, перебуваючи на значній відстані одне від одного, чи навіть на фронті. Такі явища свідчать про те, що релігія не зникає в умовах війни, а радше адаптується до нових соціокультурних і технологічних реалій [7].

Важливою залишається й роль інституту церкви. Духовенство усіляко підтримує військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб, а також долучається до організації гуманітарної допомоги. За даними Центру

Разумкова, у період російсько-української війни церква стала одним із вагомих чинників соціальної підтримки суспільства [2]. Подібна діяльність підсилює суспільну довіру до церкви як соціального інституту релігії, а також її авторитет у кризових умовах, що виконує не лише духовні, а й соціальні функції: моральну, інтеграційну, комунікативну, гуманітарну.

Отже, російсько-українська війна суттєво трансформувала філософсько-релігійну парадигму суспільства. Для одних віра набула більшої глибини та індивідуального характеру, для інших – навпаки, стала джерелом внутрішньої кризи й сумнівів. У порівняльній ретроспективі з іншими війнами простежуються як історичні паралелі, так і нові специфічні риси, що з'явилися в сучасному українському суспільстві. Водночас ключовим залишається те, що війна актуалізує екзистенційні питання, спонукаючи людину до глибшого осмислення сенсу життя та пошуку відповідей, які нерідко пов'язуються з вірою в Бога, у справедливість і добро та спонукають прийти до церкви та помолитися. У зв'язку з цим вважаємо доцільним розвиток програм духовно-психологічної допомоги для військових, цивільного населення та внутрішньо переміщених осіб із залученням духовенства, капеланів і представників релігійних організацій. Важливим є також сприяння комунікації між різними конфесіями та світськими інституціями для зміцнення суспільної єдності та подолання кризових наслідків війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Попович М. Нарис історії культури України. URL: <https://litopys.org.ua/popovych/pop.htm>
2. Українське суспільство, держава і церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні – 2025. Інформаційні матеріали. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2026/03/01/2025-Religion-UKR.pdf>
3. American Psychological Association. Trauma and Stress. URL: <https://www.apa.org/topics/trauma>
4. Casanova J. Public Religions in the Modern World URL: <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/P/bo3623913.html>
5. National Center for PTSD. URL: <https://www.ptsd.va.gov>
6. Pew Research Center. Religion and Conflict. URL: <https://www.pewresearch.org/religion/2016/04/05/religion-and-conflict/>
7. Pew Research Center. Religion in Digital Age. URL: <https://www.pewresearch.org/religion/2018/03/22/the-digital-revolution-and-religion/>
8. The British Library. Religion and the First World War. URL: <https://www.bl.uk/world-war-one/articles/religion-and-belief>